

Gyrgyzystanda daşary syýasatyň kemala gelmegi we Türkiýe bilen gatnaşyklary

Category: Kitapcy, Publisistika

написано kitapcy | 23 января, 2025

Gyrgyzystanda daşary syýasatyň kemala gelmegi we Türkiýe bilen gatnaşyklary KIRGIZISTAN'DA DIŞ TİCARETİN GELİŞİMİ VE TÜRKİYE İLE İLİŞKİLER

Kırgızistan Orta Asya'nın kuzeydoğusunda yer alan dağlık bölgede kurulmuş olup, Kuzey'de Kazakistan, batıda Özbekistan, güneybatıda Tacikistan, güneydoğuda ve doğuda Çin Halk Cumhuriyeti (Doğu Türkistan) ile komşudur. Yüzölçümü 199.900 km² olan ülkenin nüfusu (1999) 4.850.700 kişidir. Nüfusun %64.7'si kırsal alanda, %35.3'ü şehirde yaşamaktadır. Nüfus yoğunluğu km²'ye 24 kişidir.[1]

Kırgızistan'ın deniz seviyesinden ortalama yüksekliği 2750 m'dir. Ülke arazisinin yaklaşık %90'ının deniz seviyesinden yüksekliği 1000 m.'den yukarı olup en yüksek yeri 7439 m. (Zafer Tepesi), en alçak yeri ise 401 m. (Cumhuriyetin güneyindeki Kulundu Vadisi)'dir. Ekim Devrimi'nden sonra Kırgızistan 1924 yılına kadar Türkistan Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne dahil olmuş, 1924'te Kara-Kırgız Muhtar Oblastı adını almış ve 1 Şubat 1926'da Kırgız Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti şeklinde adlandırılarak Rusya Federasyonu'na bağlanmıştır. Daha sonra 5 Aralık 1936'da Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti statüsü kazanarak SSCB'nin 15 ittifak cumhuriyetinden biri olmuştur.

Kırgızistan'da, eski SSCB'nin dağılma sürecine girmesi ile birlikte egemenlik ve bağımsızlık yanlısı hareketler gelişmeye başlamıştır. 24 Eylül 1989'da Kırgızca resmi dil olarak kabul edilmiş, 12 Aralık 1990'da ise Cumhuriyetin adından Sovyet

Sosyalist kelimeleri çıkarılmıştır.[2] Kırgızistan Komünist Partisi'nin yönetimdeki etkisi Ağustos 1991'deki darbe girişimi sonrasında tedricen azalmış, 15 Aralık 1990'da egemenliğini kazanan Kırgızistan 31 Ağustos 1991'de bağımsızlığını ilan etmiştir.[3] 28 Ekim 1990'da Parlamento tarafından Devlet Başkanı seçilen Askar Akayev, 12 Ekim 1991'de yapılan halk oylamasıyla Devlet Başkanlığı'na tekrar seçilmiştir. 1993 tarihli Kırgız Cumhuriyeti Anayasası'nın amir hükmü gereği (Madde: 43) beş yıl olan görev süresinin dolması nedeniyle 24 Aralık 1995'te yapılan seçimlerde Akayev oyların %73.3'ünü alarak yeniden Devlet Başkanlığı'na seçilmiştir. Nihayet 29 Ekim 2000 tarihinde yapılan son başkanlık seçimlerinde de aday olan Akayev geçerli oyların %74.4'ünü alarak üçüncü kez başkanlığa seçilmiş ve halen bu görevini sürdürmektedir.[4]

Bağımsızlık sonrası hazırlanan Anayasa 5 Mayıs 1993 tarihinde parlamento tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir. Bağımsızlık sonrası dönemde Kırgızistan Cumhuriyeti'nin siyasî ve idarî yapısının esasları 1993 Anayasası ile belirlenmiştir. Anayasa ile ülkenin devlet biçimi Kuvvetler Ayrılığı ilkesine dayandırılmış; Yasama faaliyetinin Parlamento (Cogorku Keneş) tarafından yerine getirilmesi, yürütmenin ise güçlendirilmiş Başkan ve Hükümet tarafından paylaşılması öngörülmüştür. Ülkedeki sisteme Yarı-Başkanlık sistemi demek mümkündür.

Kırgızistan 8 Aralık 1991'de Bağımsız Devletler Topluluğu'na girmiştir. Bağımsızlık sonrası çok sayıda ülke tarafından tanınmış ve diplomatik ilişki kurmuş, çeşitli uluslararası kuruluşlara üye olmuştur. Türkiye, 16 Aralık 1991'de Kırgızistan Cumhuriyeti'ni tanıyan ilk ülkedir. Başkenti Bişkek [eski adı Frunze, nüfusu (1999) 787.738] olan Kırgızistan Cumhuriyeti, idari bakımdan 7 eyalet, 39 idari bölge, 21 şehir, 29 şehir tipindeki kasaba ve 1802 köyden oluşmaktadır.[5]

Kırgızistan Cumhuriyeti, diğer Orta Asya cumhuriyetleri ile kıyaslandığında bölgenin en az doğal kaynağa sahip

lkelerinden biridir. Ancak bu durum Őu anda iŐletilebilen doğal kaynaklar bakımından geçerli olmakla birlikte, ülkede tespit edilmiş ve iŐletilmeyi bekleyen önemli doğal kaynak rezervleri ile ayrıca enerjiye de dönüŐtürülebilecek zengin su potansiyeli bulunmaktadır.

Kırgızistan su kaynakları ağısından oldukęa zengin bir ülkedir. Bu yönüyle eski Sovyetler Birliği içinde (Rusya, Tacikistan ve Kazakistan'dan sonra) 4. sırada gelmektedir. Mevcut su kaynaklarından sulama ve enerji üretiminde büyük ölçüde faydalanılmaktadır. Ülkede 7 büyük nehrin yanında, sayıları 28 bine ulaŐan irili ufaklı akarsu vardır. Ancak bunların %90'dan fazlasının uzunluğu 10 km'den azdır. Kırgızistan'da ayrıca 2100'den fazla gl ve gölet bulunmakta olup ülkenin en büyük gl, deniz seviyesinden 1607 m. yükseklikte yer alan Issık Gl'dr. Dünyanın ikinci büyük krater gl olarak bilinen Issık Gl hacim itibariyle Orta Asya'da birinci, alan itibariyle ise Aral Denizi'nden sonra ikinci sıradadır.

Kırgızistan'da tespit edilmiş başlıca doğal kaynak rezervleri Őöyle sıralanabilir: Kömür rezervi 2 milyar ton, petrol rezervi 89 milyon ton, gaz rezervi 5 milyar ton, demir rezervi 65 milyon ton, alüminyum rezervi 255 milyon ton. Ayrıca son yıllarda önemli miktarda altın yatakları tespit edilmiştir. Toplam altın rezervi 900 ton civarında belirlenmiŐ olup, başlıca altın sahaları Kumtor, Jeri, Makmal, İstam-Berde, Terek-Terekan ve Tald-Bulak olarak sıralanabilir.

Eski Sovyetler Birliği'nin bir yesi olarak Kırgızistan Cumhuriyeti birlik döneminde, merkezi planlamaya dayalı işbölümünde daha çok tarımsal ürün alanı, enerji ve hammadde deposu olarak değerlendirilmişti. Bu durum ve Sovyetlerin izlediği cumhuriyetler arası bağımlılık politikaları sonucu ülkede sınaı gelişme yeterince saęlanamamıŐ, ülke tipik bir tarım ülkesi olarak kalmıŐtı. Dolayısıyla Birliğin dağılması ve 1991 yılında elde edilen bağımsızlıkla birlikte, Kırgızistan siyasî bağımsızlık yanında ekonomik bağımsızlığı

da gerçekleştirmek ve ekonomik yapıda yapısal değişiklikler yapmak için kapsamlı bir reform çalışmasına yönelmiştir.

Kırgızistan ekonomisi eski Sovyet döneminde kapalı bir ekonomi özelliği taşımakta ve diğer Sovyet cumhuriyetlerinin ekonomilerine entegre olmuş durumdaydı. Ekonomik organizasyon da buna göre oluşturulmuştu. Kırgızistan'ın sanayi kuruluşlarının bağımsızlıkları bulunmamakta ve bu kuruluşlar nihai müşteri ile doğrudan bağlantı kuramamaktaydı. Eski Sovyet sanayi politikası, üretim süreçlerini dikey olarak çeşitli bölgelere yaymış, yani üretim aşamalarının bir bölgede başlayıp bitmesine imkan vermeden, hammadde temininden ara üretim safhalarına ve nihai üretime kadar olan aşamaları farklı bölgelere dağıtmıştı. Dolayısıyla cumhuriyetlerin kendi kendine yeterli bir ekonomiye kavuşmaları son derece zor hale gelmekteydi.

Kırgızistan bağımsızlık sonrası dönemde, eski Sovyet cumhuriyetleri içinde, siyasî ve ekonomik anlamda en aktif uluslararası ilişkiler politikası izleyen cumhuriyetlerden biri olmuştur. Kırgızistan'da bu yapının değiştirilmesi için, diğer reform adımları yanında ülke ekonomisinin uluslararası alana açılması yönünde de önemli adımlar atılmıştır. Öncelikle dışa açık bir ekonomi politikası benimsenmiş; 1994 yılından itibaren uluslararası ticaret (tütün, alkol ve sanat ürünleri dışında) tamamen serbest bırakılmış; geliştirilen çeşitli ulaşım projeleri ile, Rusya'ya bağımlı olmadan dünya ekonomisine entegrasyon yolları üzerinde durulmuştur.

Ülkede dış ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla bazı kurumsal düzenlemeler de yapılmıştır. Yabancı sermaye ve teknoloji girişini kolaylaştırmak amacıyla Bişkek ve Talas bölgesinde Maimak'ta Serbest Bölgeler kurulması kararlaştırılmıştır. Bu bölgelerde yabancı bankalar, dış ticaret şirketleri, sanayi şirketleri özel koşullarda faaliyetlerini srdrebileceklerdir. Benzer bir düzenleme de Gümrük Danışma Kurulu oluşturularak yapılmıştır. Ülkenin dış ticaretini artırmaya yönelik çalışmalar yapması amaçlanan

kurul, Başbakan yardımcısı, Maliye Bakanı, ilgili diğerk bakan ve kuruluş temsilcilerinin katılımıyla oluşmaktadır. Kırgızistan tüm bu liberalleşme ve ekonomisini uluslararası alana açma çabaları sonunda, 1998 yılında eski Sovyetler Birliğı şimdiki Bağımsız Devletler Topluluğı (BDT) üyesi ülkeler içinde Dünya Ticaret Örgütü'ne kabul edilen ilk ülke olmuştur.[6]

Bu çalışmada Kırgızistan'ın bağımsızlık sonrası dış ticaretinin yapısı ve gelişimi ele alınacaktır. Konunun ele alınmasında mümkün olduğunca Kırgız İstatistik Komitesi raporlarından yararlanılarak ilk elden veriler okuyucuya ulaştırılmaya çalışılacak, ayrıca konu ile ilgili diğerk çalışmalardan da faydalanılacaktır. Orta Asya cumhuriyetleri ile ilgili çalışmalarda bulunan araştırmacıların çoğı zaman yaşadıkları, bölgeye ilişkin güncel ve detaylı veri temini zorlukları da göz önünde bulundurularak, çalışmada kullanılan tabloların detaylı olarak okuyucuya sunulması tercih edilmiştir.

I. Dış Ticaretin Gelişimi

Kırgızistan'ın dış ticaret hacmi 1994 yılında 657 milyon dolar iken bu rakam 1995'te 931 milyon dolar olmuş, 1996'da 1.343 milyon dolara ulaşmış ve 1997, 1998 yıllarında bu düzeyi yaklaşık olarak korumuş ve 1999 yılında ise %25 oranında bir düşüşle 1.053 milyon dolar olarak gerçekteşmiştir (bkz. Tablo: 1). Bu düşüşte 1998 yılında Rusya'da yaşanan ve bütün bölgede etkili olan ekonomik krizin daraltıcı etkisi belirleyici olmuştur.

Kırgızistan yapısal olarak açık veren bir dış ticaret yapısına sahiptir. 1994 yılı dışında izleyen yılların tamamında dış ticaret açık vermiş, 1995 yılında 113.4 milyon dolar olan dış ticaret açığı, 1996 yılında hızlı bir artışla 332.3 milyon dolara ulaşmış, daha sonra dalgalı bir seyirle 1997 yılında 105.5 milyon dolar, 1998 yılında 327.9 milyon dolar ve 1999 yılında 145.9 milyon dolar olarak gerçekteşmiştir. Tablodaki

veriler yardımıyla ihracatın ithalatı karşılama oranına bakıldığında 1994 yılında görülen %107'lik oran dışında diğer yıllarda bu oranın sırasıyla 1995'te %78, 1996'da %60, 1997'de %85, 1998'de %61 ve 1999'da %75 düzeyinde gerçekleştiği görülmektedir.

Tablonun gösterdiği bir diğer çarpıcı gerçek de Kırgızistan dış ticaretinin büyük ölçüde BDT ülkelerine bağımlı olduğudur. Bağımlılık oranı Kırgızistan'ın bağımsızlığından günümüze kadar gittikçe azalan bir seyir izlemekle birlikte halen ülke toplam dış ticaretinin %40'tan fazlası BDT ülkeleri ile gerçekleştirilmektedir. Bu oran 1994 yılında %65.8 iken, 1995'te %66.8, 1996'da %65.5 olmuş ve 1997'de %57.5'e düşmüş, 1998 yılına gelindiğinde ilk defa %50'nin altına düşerek %49.5 ve 1999'da ise %42 olarak gerçekleşmiştir.

İhracat ve ithalat rakamlarına bakıldığında, 1994 yılında ülke ihracatının %65.5'i BDT ülkelerine gerçekleştirilirken bu oran zaman içinde düşerek 1999 yılına gelindiğinde %40.4 olmuştur. Bu karşılık ülke ihracatı içinde BDT dışı ülkelerin payı giderek artmış ve 1994 yılında %34.5 olan bu pay, 1999 yılında %60 düzeyine yaklaşmıştır. Yine 1994 yılında ülke ithalatının %66'sı BDT ülkelerinden sağlanırken bu oran giderek azalmış ve 1999'a gelindiğinde %43.2 olmuştur. Buna koşut olarak 1994 yılında toplam ithalatın %34'ü BDT dışı ülkelere sağlanırken 1999'a gelindiğinde bu ülkelerin payı %56.8'e yükselmiştir. Bu durum Kırgızistan'ın bağımsızlık sonrası süreçte yürüttüğü ekonomik yapıyı liberalleştirme çalışmalarının ve uluslararası alana açılma gayretlerinin olumlu bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

II. Dış Ticaretin Sektörel Analizi

Kırgızistan'da dış ticaretin sektörel dağılımına bakıldığında sanayi sektörünün payının %90'ın üzerinde olduğu, tarım ve diğer dalların payının %10 civarında kaldığı görülmektedir. Ancak mal grupları itibariyle ülkenin dış ticareti içinde elektrik enerjisi-renkli metal-gıda sanayii ürünleri ihracatı

ve petrol, doğalgaz, makine ithalatı en önemli kalemleri oluşturmaktadır.

Kırgızistan'ın toplam sanayi ürünleri ihracatının yıllar itibariyle dağılımına bakıldığında 1994 yılında, %22.8'inin hafif sanayi ürünleri, %18.6'sının elektrik enerjisi, %16.2'sinin gıda sanayii ürünleri ve %15.4'ünün renkli metal sanayii ürünlerinden oluştuğu görülmektedir (bkz. Tablo: 2). 1999 yılına gelindiğinde toplam sanayi ürünleri ihracatı içinde en büyük payı %47.8 ile renkli metal sanayii ürünleri almakta, bunu %11.5 ile elektrik enerjisi ve %10.3 ile de makine-imalat ürünleri izlemektedir. 1997 yılı ve sonrasında renkli metal sanayii ürünlerinin payının hızlı yükselişinde ülkenin altın üretimi ve ihracatı belirleyici olmuştur.

1997 yılında ülkede 158 milyon 400 bin dolarlık altın ihraç edilmiştir ki bu toplam ihracatın %26'sını oluşturmaktadır. 1998 yılında ülke ihracatı içinde altının payı %36 (189 milyon 600 bin dolar), 1999 yılında ise %38 (173 milyon) düzeyinde gerçekleşmiştir.[7] Son yıllarda altın ihracatındaki bu belirgin artış nedeniyle 1999 yılında ülke sanayi ürünleri ihracatının %60'ı renkli metaller ve elektrik enerjisi ihracatından oluşur hale gelmiştir (bkz. Tablo: 2). Toplam içindeki payları azalmakla birlikte Kırgızistan'ın ihraç ettiği diğer önemli ürünler arasında ham deri, canlı hayvan, tarımsal makine parçaları, tütün ve meşrubat sayılabilir.

Kırgızistan'da ithalatın sektörel dağılımına bakıldığında ülkenin net bir yakıt ithalatçısı olduğu görülmektedir. Toplam sanayi ürünleri ithalatı içinde yakıt sanayiinin payı 1994 yılında %40.4 düzeyine ulaşmış, izleyen yıllarda bu oran düşüş trendi izlemiş olmakla beraber 1999 yılında da %20 civarında gerçekleşmiştir. Kırgızistan ihtiyaç duyduğu petrol ve doğal gazın tamamına yakını komşu ülkelere ithal etmektedir. Ülke ithalatı içinde diğer önemli kalemler makine-imalat sanayii ürünleri ve gıda sanayii ürünleridir (bkz. Tablo: 3).

Kırgızistan'ın ithal ettiği başlıca ürünler arasında çay,

hububat, şeker, ilaç, tekstil ve giyim, hafif sanayi teçhizatı, dayanıklı tüketim maddeleri ve otomobil diğer önemli kalemleri oluşturmaktadır.

III. Dış Ticaretin Ülkelere Göre Dağılımı

Kırgızistan bağımsızlık sonrası süreçte izlediği dışa açık iktisat politikaları sonucu çok sayıda ülke ile dış ticaret ilişkisi içine girmiştir. Bağımsızlığın daha üçüncü yılı olan 1994 yılında dış ticaret ilişkisi kurulan ülke sayısı 50'yi aşmıştır. Bu sayı yıllar itibariyle giderek artış göstermiş ve Kırgızistan halen 80'den fazla ülke ile dış ticaret ilişkisi içinde bulunmaktadır.

1994 yılında 53 ülkeye çeşitli miktarlarda ihracat yapılmışken, 1995'te ülke sayısı 49, 1996'da 48, 1997 yılında 61, 1998 yılında 57 ve 1999 yılına gelindiğinde 63 olmuştur. Benzer bir seyir ithalat yapılan ülkeler için de gözlenmektedir. 1994'te ithalat yapılan ülke sayısı 54 iken bu sayı 1995'te 55, 1996'da 71, 1997'de 74 olmuş, 1998'de 92 ülkeye ulaşmış ve 1999 yılında 87 ülkeden ithalatta bulunulmuştur (bkz. Tablo: 4 ve 5).

A. İhracatın Ülkelere Göre Dağılımı

Kırgızistan'ın ihracatının ülkelere göre dağılımına bakıldığında ilk sıraları BDT ülkelerinin aldığı görülmektedir. 1994 yılında ülke ihracatının %28'inin gerçekleştirildiği Kazakistan ilk sırayı alırken, %17.1 ile Rusya ikinci sırada yer almıştır. 1995 yılında Rusya %25.6 ile ilk sırayı almış, Özbekistan %17 oranı ile ikinci sırada yer almıştır. 1996 yılında da mevcut durum sürmüş ve Rusya %26.6 ile birinci, Özbekistan %22.8 ile ikinci sıradaki yerini korumuştur. 1997 yılında ise Özbekistan %16.8 ile birinci sıraya yükselmiş, Rusya %16.3 ile ikinci, Kazakistan ise %14.4 ile üçüncü sırada yer almıştır. 1998 yılında Kazakistan %16.5 ile ilk sırada yer almış, onu %16.2 oranı ile Rusya ve %7.4 oranı ile Özbekistan izlemiştir. 1999'a gelindiğinde Rusya

%15.5 oranıyla BDT ülkeleri arasında ilk sırada yer almış, Özbekistan (%10.2) ve Kazakistan (%9.8) onu izlemiştir (bkz. Tablo: 4).

Görüldüğü gibi Kırgızistan'ın toplam ihracatı içinde BDT ülkeleri Rusya, Kazakistan ve Özbekistan en önemli partnerler durumundadır. Bu üç ülkenin 1994 yılında Kırgızistan ihracatı içindeki toplam payları %58'ler seviyesinde iken, 1999'a gelindiğinde %35'ler düzeyine gerilemiştir. Bu durum Kırgızistan'ın ihracatta BDT üyesi yakın cumhuriyetlere bağımlılığının gittikçe azaldığını göstermesi bakımından önemlidir.

Kırgızistan'ın BDT dışı ülkelere ihracatına bakıldığında 1994 yılında ilk sırayı %16.5 payla Çin'in aldığını, onu İngiltere (%8.6) ve Almanya'nın (%2) izlediğini görüyoruz. 1995 yılında Çin yine ilk sırada yer alırken (%16.7), İngiltere (%6.7) onu izlemektedir. 1996 yılına gelindiğinde Çin'in toplam ihracat içindeki yeri %7.4'e düşmüş olmasına karşın ilk sıradaki yerini korumuş, ABD (%3.4) ve İngiltere (%1) bu ülkeyi izlemişlerdir. 1997 yılında İsviçre %26.8'lik payla ilk sırada yer almış, Çin (%5.2), ABD (%3) ve Almanya (%2.9) onu izlemiştir. 1998 yılında Almanya %37.4 gibi yüksek bir payla ilk sırada yer alırken, Çin %3 pay ile ikinci ülke olmuştur. 1999'a gelindiğinde Almanya (%32.6), Çin (%5.5) ve İngiltere (%2.7) şeklinde sıralanmışlardır.

Kırgızistan'ın BDT dışı ülkelere yaptığı ihracatında en önemli partnerleri Çin, İngiltere, Almanya ve ABD'dir. 1994 yılında bu dört ülkeye yapılan toplam ihracat %27'ler civarında iken, 1999'a gelindiğinde bu oran %44 düzeyine ulaşmıştır. Kırgızistan-Türkiye dış ticaret ilişkileri aşağıda ayrı bir başlık altında ele alınacak olmakla birlikte, bu noktada Türkiye'nin Kırgızistan'ın ihracat partneri ülkeler sıralamasında yer almıyor olması dikkat çekilmesi gereken bir husustur.

Kırgızistan'ın ihracatının coğrafi dağılımına bakıldığında

ise, 1994 yılında toplam ihracatın %64'ünün Asya, %34'ünün Avrupa, %1.4'ünün Amerika kıtasında yer alan ülkelere gerçekleştirildiği görülmektedir. 1999 yılına gelindiğinde ise %34'ü Asya, %63'ü Avrupa ve %2.5'i de Amerika kıtasında yer alan ülkelere gerçekleştirilmiştir. Bu durum Kırgızistan'ın ihracatının bölgesel dağılımında yapısal bir değişikliğin gerçekleştiğini açık bir şekilde göstermektedir.

B. İthalatın Ülkelere Göre Dağılımı

Kırgızistan'ın ithalatının ülkelere göre dağılımına bakıldığında ilk sıraları yine BDT ülkelerinin aldığı görülmektedir. 1994 yılında ülke ithalatının %21.8'inin gerçekleştirildiği Rusya ilk sırayı alırken, onu %20.1 oranı ile Özbekistan ve %18.3 oranı ile Kazakistan izlemektedir. 1995 yılında da benzer durum sürmüştü ve sıralama Rusya (%21.8), Kazakistan (%21.5) ve Özbekistan (17.0) şeklinde olmuştur. Yine 1996 yılında Rusya (%20.8), Kazakistan (%16.5) ve Özbekistan (%15.6) ilk üç sırayı paylaşmışlardır. 1997 yılında Rusya'nın payı %26.8'e çıkmış, onu Özbekistan (%18.1) ve Kazakistan (%9.8) izlemiştir. 1998 yılına gelindiğinde bu üç ülkenin toplam ithalat içindeki paylarında nispi olarak azalma görülse de yine ilk üç sırayı, Rusya (%24.2), Özbekistan (%14.5) ve Kazakistan (%9) şeklinde paylaşmışlardır. Azalma trendi 1999'da da sürmüştü ve Rusya ilk sıradaki yerini korumakla beraber payı %18.2'ye inmiş, onu %12.1 ile Kazakistan izlemiştir (bkz. Tablo: 5).

Kırgızistan'ın toplam ithalatında BDT ülkeleri Rusya, Kazakistan ve Özbekistan en önemli ülkeleri oluşturmaktadır. Bu üç ülkenin ithalat içindeki toplam payları 1994 yılında %60.2 iken, bu oran 1999'a gelindiğinde %38.6 düzeyine gerilemiştir. Bu durum Kırgızistan'ın ihracatta olduğu gibi ithalatta da BDT üyesi yakın ülkelere bağımlılığının gittikçe azaldığını göstermektedir.

Kırgızistan'ın BDT dışı ülkelere yaptığı ithalata bakıldığında, 1994 yılında ilk sırayı %11 payla ABD aldığı,

onu %4.7 ile Türkiye ve %3.6 ile Küba'nın izlediği görülmektedir. 1995 yılında %7.3 ile Türkiye ilk sırada yer alırken, %4.3 ile Küba ve %3.6 ile ABD'nin gelmektedir. 1996 yılında ise sıralama Türkiye (%5.6), Kanada (%5.0) ve ABD (%4.2) şeklinde olmuştur. 1997'de Türkiye %6.1 payla ilk sıradaki yerini korumuş, daha sonra ABD (%5.5) ve Almanya (%5.3) onu izlemiştir. 1998 yılına gelindiğinde sıralama değişmiş, %6.2 ile Almanya ilk sıraya yükselirken, ikinci sırada Çin (%5.2) ve üçüncü sırada ABD (%4.8) yer almıştır. 1999 yılında ise sıralama ABD (%9), Almanya (%7.8) ve Çin (%6.1) şeklinde olmuştur.

Kırgızistan'ın BDT dışı ülkelerden yaptığı ithalatta en önemli ülkeler ABD, Türkiye, Almanya ve Çin'dir. 1994 yılında bu dört ülkeden yapılan ithalatın toplam içindeki payı %21.1 iken, bu oran 1999'a gelindiğinde %26.7 olmuştur. Kırgızistan'ın Türkiye'den ithalatı 1997 yılından sonra azalış göstermiş ve 1998'de %4.4 ve 1999'da ise %3.8 düzeyinde gerçekleşmiştir.

Kırgızistan'ın ithalatının coğrafi dağılımına bakıldığında, 1994 yılında toplam ithalatın %53.6'sının Asya, %31.1'inin Avrupa ve %15.1'inin de Amerika kıtasında yer alan ülkelere gerçekleştirildiği görülmektedir. 1999 yılında ise toplam ithalatın %44.3'ü Asya, %41.1'i Avrupa ve %14.2'si de Amerika kıtasında yer alan ülkelere gerçekleştirilmiştir.

Orta Asya cumhuriyetleri bağımsızlık öncesi dönemde piyasa ekonomisi, ihracat, ithalat gibi kavramlara yabancı olmaları ve üretim kalitelerinin dünya standartlarının altında olması nedeniyle dünya pazarlarından uzak kalmışlardı. Bu durum bağımsızlığın ilk yıllarında BDT ülkelerine bağımlılığa yol açmıştır. Ancak yukarıda Kırgızistan örneğinde de görüldüğü gibi bu bağımlılık zaman içinde gittikçe azalmıştır. Teknolojik yenilenme, üretim, dağıtım, ulaşım ve pazarlama gibi sorunlar çözüldükçe ve tutarlı bir dış ticaret politikası geliştirildikçe bu bağımlılığın zaman içinde daha da azalacağını söylemek mümkündür.

IV. Kırgızistan-Türkiye Ekonomik İlişkileri

Kırgızistan ile Türkiye arasındaki ilişkiler esas itibariyle 1991 yılından itibaren oluşmaya başlamış ve yukarıda da belirtildiği gibi Türkiye, Kırgızistan'ın bağımsızlığını tanıyan ilk ülke olmuştur. Daha sonra 29 Ocak 1992 tarihli protokol uyarınca karşılıklı olarak Büyükelçilikler faaliyete geçirilmiştir.

23 Aralık 1991'de Kırgızistan Devlet Başkanı Askar Akayev ilk resmi ziyaretini Türkiye'ye yapmış ve bu ziyarette bir dizi iş birliği anlaşması imzalanmıştır. Ayrıca bu süreçte karşılıklı olarak resmi heyetler ülkeleri ziyarette bulunmuş ve çeşitli konularda çok sayıda belge imzalanmış bulunmaktadır.[8]

Türkiye, Kırgızistan'ın tanınması, uluslararası ve bölgesel kuruluşlara katılması; üçüncü ülkelerin ve uluslararası kuruluşların destek ve yardımlarının sağlanması gibi konularda girişimlerde bulunmuş ve öncülük etmiştir.

Kırgızistan ile Türkiye arasında 29 Mayıs 1991 tarihinde Ankara'da imzalanan "Ekonomik ve Ticari İşbirliğine Dair Protokol" çerçevesinde başlayan ekonomik ve ticari ilişkiler bugüne kadar artan bir hızla gelişme göstermiştir. 25 Aralık 1991'de Türk-Kırgız İş Konseyi kurulmuştur. Ayrıca Kırgızistan'da faaliyet gösteren sanayici ve işadamlarını bir araya getirmek amacıyla Bişkek'te Kırgızistan-Türkiye İşadamları ve Sanayiciler Birliği (KITİAD) kurulmuş, TİKA Bişkek Ofisi açılmıştır.

Kırgızistan'da yatırım yapan Türk firmaları ağırlıklı olarak küçük ve orta ölçekli işletmeler olup genellikle otel, ekmek fırını, deri fabrikaları, taahhüt işleri ve telekomünikasyon alanlarında faaliyet göstermektedir. Türk firmalarının ülkede üstlendikleri en önemli projeler arasında Bişkek Coca-Cola fabrikası ve dağıtım şirketlerinin kuruluşu; Bişkek-05 karayolu ıslah projesi; Narın ve Talas şehirlerinde 3.500 abonelik sayısal santrallerin kurulması; TV montaj ve

retimine başlanması; deri ve krk işleme, yağ üretim tesisleri başta gelmektedir.

Kırgızistan ile Türkiye arasında dış ticaret ilişkisi 1992’de kurulmuş ve sonraki yıllarda giderek artış göstermiştir. 1994 yılında 18 milyon 900 bin dolar olan dış ticaret hacmi, 1995’te 41 milyon 552 bin dolar olmuş, 1996’da 52 milyon dolara ulaşmıştır. 1997 yılından itibaren dış ticaret hacmi önce artış hızını kaybetmiş, 1998 Rusya krizinin Kırgızistan ithalatı üzerinde yaptığı olumsuz nedeniyle 1998 yılında dış ticaret hacmi 44 milyon dolara, 1999 yılında ise 27 milyon dolar seviyesine gerilemiştir (bkz. Tablo: 6).

Kırgızistan’ın Türkiye’ye ihracatının gelişimine bakıldığında, 1994 yılında 3 milyon 940 bin dolar olan ihracatın 1997’de en yüksek seviyesi olan 7 milyon 900 bin dolara çıktığı, 1998 yılından itibaren azalarak 1999’da 4 milyon 606 bin dolar olarak gerçekleştiğı görülmektedir.

Kırgızistan’ın Türkiye’den ithalatında da benzer bir trend izlenmektedir. 1994 yılında 15 milyon dolar olan ithalat, 1995’te 38 milyon dolara; 1996’da 47 milyon dolara ulaşmış; 1997’de azalış göstererek 43 milyon dolar, 1998’de 37 milyon dolar ve nihayet 1999’da 23 milyon dolar olmuştur.

Kırgızistan-Türkiye ilişkilerinde dış ticaret dengesi Kırgızistan aleyhine açık vermektedir. Kırgızistan’ın Türkiye’ye olan ihracatının ithalatını karşılama oranı 1994 yılında %26, 1995 yılında %8, 1996’da %11, 1997’de %18, 1998’de %19 ve 1999 yılında %20 civarında gerçekleşmiştir.

Kırgızistan’ın Türkiye’den ithal ettiğı başlıca ürünler makine, telekomünikasyon ürünleri, hazır gıdalar, motorlu taşıtlar, tekstil ve giyim eşyalarıdır. Türkiye’ye ihraç ettiğı kalemler arasında ise deri, krk mamulleri, dokumacılık hammaddeleri, hurda bakır, canlı hayvan ve hayvansal ürünler yer almaktadır.

Sonuç

Eski Sovyetler Birliği'nin bir üyesi olarak Kırgızistan Cumhuriyeti birlik döneminde, merkezi planlamaya dayalı işbölümünde daha çok tarımsal ürün alanı, enerji ve hammadde deposu olarak değerlendirilmişti. Birliğin dağılması ve 1991 yılında elde edilen bağımsızlıkla birlikte, Kırgızistan siyasi bağımsızlık yanında ekonomik bağımsızlığı da gerçekleştirmek ve ekonomik yapıda yapısal değişiklikler yapmak için kapsamlı bir reform çalışmasına yönelmiştir. Öncelikle dışa açık bir ekonomi politikası benimsenmiş; 1994 yılından itibaren uluslararası ticaret serbest bırakılmış; geliştirilen çeşitli ulaşım projeleri ile, Rusya'ya bağımlı olmadan dünya ekonomisine entegrasyon yolları üzerinde durulmuştur. Kırgızistan liberalleşme ve ekonomisini uluslararası alana açma çabaları sonunda, 1998 yılında BDT üyesi ülkeler içinde Dünya Ticaret Örgütü'ne kabul edilen ilk ülke olmuştur.

Kırgızistan'ın dış ticaret hacmi 1994 yılında 657 milyon dolar iken, 1996'da 1.343 milyon dolara ulaşmış ve 1997, 1998 yıllarında bu düzeyi yaklaşık olarak korumuş ve 1999 yılında ise %25 oranında bir düşüşle 1.053 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu düşüşte 1998 yılında Rusya'da yaşanan ve bütün bölgede etkili olan ekonomik krizin daraltıcı etkisi belirleyici olmuştur.

Kırgızistan açık veren bir dış ticaret yapısına sahiptir. 1994 yılı dışında izleyen yılların tamamında dış ticaret açık vermiş, 1995 yılında 113.4 milyon dolar olan dış ticaret açığı, 1999 yılında 145.9 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.

Kırgızistan dış ticareti büyük ölçüde BDT ülkelerine bağımlıdır. Bağımlılık oranı Kırgızistan'ın bağımsızlığından günümüze gittikçe azalan bir seyir izlemekle birlikte halen ülke toplam dış ticaretinin %40'tan fazlası BDT ülkeleri ile gerçekleştirilmektedir.

Kırgızistan'da dış ticaretin sektörel dağılımına bakıldığında ülkenin dış ticareti içinde elektrik enerjisi, renkli metal, gıda sanayii ürünleri ihracatı ve petrol, doğal, gaz-makine

ithalatı en önemli kalemleri oluşturmaktadır. Kırgızistan'ın ihraç ettiği önemli ürünler arasında ham deri, canlı hayvan, tarımsal makine parçaları, tütün ve meşrubat sayılabilir. Kırgızistan'ın ithal ettiği başlıca ürünler arasında ise çay, hububat, şeker, ilaç, tekstil ve giyim, hafif sanayi teçhizatı, dayanıklı tüketim maddeleri ve otomobil önemli kalemleri oluşturmaktadır.

Kırgızistan halen 80'den fazla ülke ile dış ticaret ilişkisi içinde bulunmaktadır. Kırgızistan'ın toplam ihracatı içinde BDT ülkeleri Rusya, Kazakistan ve Özbekistan en önemli ülkeler durumundadır. Kırgızistan'ın BDT dışı ülkelere yaptığı ihracatında ise en önemli partnerleri Çin, İngiltere, Almanya ve ABD'dir.

Kırgızistan'ın ithalatının ülkelere göre dağılımına bakıldığında ilk sıraları yine BDT ülkelerinin aldığı görülmektedir. Toplam ithalatında BDT ülkeleri Rusya, Kazakistan ve Özbekistan en önemli ülkeleri oluşturmaktadır. Kırgızistan'ın BDT dışı ülkelere yaptığı ithalatta en önemli ülkeler ise ABD, Türkiye, Almanya ve Çin'dir.

Kırgızistan ile Türkiye arasında dış ticaret ilişkisi 1992'de kurulmuş ve sonraki yıllarda giderek artış göstermiştir. Kırgızistan-Türkiye ilişkilerinde dış ticaret dengesi Kırgızistan aleyhine açık vermektedir.

Kırgızistan bağımsızlıktan günümüze geçen 10 yıllık sürede toplumsal bir dönüşüm süreci yaşamış, bu dönüşüm ülkenin uluslararası ekonomik ilişkilerine de yansımıştır. Bunun en somut göstergelerinden birini ülkenin dış ticaret yapısındaki değişim oluşturmaktadır.

Yrd. Doç. Dr. Fahri SOLAK,
Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi /
Türkiye.

Alıntı Kaynağı: Türkler, Cilt: 19 Sayfa: 566-577.

Kaynaklar :

- ♦ Abazov, Rafis, "Ekonomik Geçiş ve Küresel Baskılar: Kırgızistan rneği", Avrasya Etüdleri, S: 18, Sonbahar-Kış 2000, s. 39-56.
- ♦ Armaoğlu, Fahir, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1990), Cilt: 2, İstanbul: İş Bankası Yay., 1991. Guliyeva, Nermin, "Kırgızistan'da Başkanlık Seçimleri: Demokrasi Yolunda Devam mı, Otoriter Rejime Geri Dönüş m?", Stratejik Analiz, C: 1, S: 8, Aralık 2000, s. 61-67.
- ♦ İncioğlu, Nihal, "Yeni Türk Cumhuriyetlerinde Toplumsal Bölünmeler, Siyasi Gler ve Yeni Siyasal Yapılanma", Derl., Büşra Ersanlı Behar, Bağımsızlığın ilk Yılları (Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan), Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., 1994 içinde, s. 105-142. Kanbolat, Hasan, "Bağımsızlıklarının Beşinci Yılında Türkiye Cumhuriyeti ile Yeni Türk Cumhuriyetleri Arasında İmzalanan Anlaşmalar (1986-1996)", Yeni Türkiye, Yıl: 3, S: 15, Mayıs-Haziran 1997, s. 1103-1138.
- ♦ Kırgızstan v Tsifrah 2000, Bişkek: Natsionalnıy Statistiçeskiy Komitet, 2000.
- ♦ Milli Eğitim Bakanlığı, Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri ve Türk Toplulukları Arasında Yapılan Anlaşmalar, İlişkiler ve Faaliyetler I, Kitap: 1, 2, 3, Ankara, 1993.
- ♦ Naselenie Kırgızstana, Bişkek: Natsionalnıy Statistiçeskiy Komitet, 2000.
- ♦ Sotsialno-Ekonomieskoe Razvitie Kırgızskoy Respubliki 1994-1998, Bişkek, 1999.
- ♦ TİKA, Kırgızistan lke Raporu, Ankara, 1996.
- ♦ Vneşnyaya Targovlya Kırgızskoy Respubliki 1997-1999, Bişkek, 2000.

Dipnotlar :

- [1] Naselenie Kırgızstana, Bişkek, 2000, s. 10-12.
- [2] Fahir Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1990), Cilt: 2, İstanbul: İş Bankası Yay., 1991, s. 229.
- [3] TİKA, Kırgızistan lke Raporu, Ankara, 1996, s. 9-10.
- [4] Nihal İncioğlu, "Yeni Türk Cumhuriyetlerinde Toplumsal

Bölünmeler, Siyasi Güçler ve Yeni Siyasal Yapılanma", Büşra E. Behar (Ed.), Bağımsızlığın İlk Yılları, Ankara: Kültür Bak. Yay., 1994 içinde, s. 127; Nermin Guliyeva, "Kırgızistan'da Başkanlık Seçimleri: Demokrasi Yolunda Devam mı, Otoriter Rejime Geri Dönüş mü?", Stratejik Analiz, C: 1, S: 8, Aralık 2000, s. 64.

[5] Naselenie Kırgızstana, Bişkek, 2000, s. 10-12.

[6] Rafis Abazov, "Ekonomik Geçiş ve Küresel Baskılar: Kırgızistan Örneği", Avrasya Etüdleri, S: 18, Sonbahar-Kış 2000, s. 46.

[7] Vneşnyaya Targovlya Kırgızskoy Respubliki 1997-1999, Bişkek, 2000, s. 6.

[8] Kırgızistan-Türkiye arasında imzalanan anlaşmaların listesi için bkz. Hasan Kanbolat, "Bağımsızlıklarının Beşinci Yılında Türkiye Cumhuriyeti ile Yeni Türk Cumhuriyetleri Arasında İmzalanan Anlaşmalar (1986-1996)", Yeni Türkiye, Yıl: 3, S: 15, Mayıs-Haziran 1997, s. 1119-1123; Milli Eğitim Bakanlığı, Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri ve Türk Toplulukları Arasında Yapılan Anlaşmalar, İlişkiler ve Faaliyetler I, Kitap: 1, 2, 3, Ankara, 1993. Publisistika